

หลักการตีความในคัมภีร์เนตติปกรณ์

PRINCIPLES OF INTERPRETATION IN THE NETTIPAKARAN SCRIPTURES

พระครูภาวนาวิพนธ์ วิ. (มันจะนา)

ธรรมสถานมูลนิธิพุทธมหาเมตตา

Buddhamahametta

Corresponding author, e-mail: vipassanathai2557@gmail.com

บทคัดย่อ

เนตติปกรณ์เป็นชื่อของคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งรจนาโดยพระมหากัจจายนะเถระ พระมหาสาวกผู้ได้รับเอตทัคคะว่า เป็นผู้เลิศในทางขยายความย่อให้พิสดาร ท่านมีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความห่วงใยพระพุทธศาสนาว่า ต่อไปในอนาคตผู้ที่เข้าใจพระบาลีพุทธพจน์ให้หมดจดแจ่มแจ้ง และแทงทวนเป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกตลอดได้เหมือนปัจจุบันคงหาได้ยาก จึงปรารถนาจะฝากผลงานเพื่ออารักขาพระพุทธธรรมให้ยั่งยืนโดยการรจนาหนังสือว่า ด้วยหลักการอธิบายขยายความพระพุทพจน์ให้ปรากฏเป็นหลักฐานไว้เพื่อให้ผู้สนใจในพุทธธรรม สามารถเข้าใจข้อธรรมที่ได้ฟัง หรือได้ศึกษาเล่าเรียนได้รู้แจ่มแจ้ง และสามารถแทงตลอดอริยสัจสี่ จึงรจนาคัมภีร์ว่าด้วยเรื่องนี้ขึ้นโดยให้ชื่อว่าเนตติ แล้วนำถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอนุโมทนา และท่านยังได้รจนาคัมภีร์ประเภทนี้อีกคือเปฏโปกเทศปกรณ์ ด้วยเหตุนี้ จึงได้รับยกย่องให้เป็นเอตทัคคะในด้านนี้

คำว่า เนตติปกรณ์ แปลว่า คัมภีร์แนะแนว และคัมภีร์นำไปสู่การบรรลุธรรม หมายความว่า เป็นตำราที่ว่าด้วย แนวทางนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจพระพุทพจน์ และเป็นตำราที่ว่าด้วยหลัก หรือวิธีการนำไปสู่การบรรลุธรรม ทำให้บรรลุถึงพระนิพพาน เนตติปกรณ์นี้เป็นตำราที่อธิบายขยายความพระพุทพจน์อย่างมีหลักเกณฑ์ มีการจัดระบบหัวข้อ จำแนก แยกแยะ เนื้อหาเป็นสัดส่วน ทำให้เข้าใจได้ง่าย ท่านผู้รู้ส่วนหนึ่งยกย่องว่า เป็นคัมภีร์ที่อยู่ในระดับพระบาลี หรือพระไตรปิฎก แต่ก็มีลักษณะเหมือนอรรถกถาด้วย เพราะเป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความพระพุทพจน์เหมือนอรรถกถาทั่วไป เนตติปกรณ์นี้จัดเป็นอรรถกถารุ่นแรก มีมาแต่สมัยพุทธกาล เป็นต้นแบบของการรจนาอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อธิบายความพระพุทพจน์ในชั้นหลัง

คำสำคัญ: คัมภีร์เนตติปกรณ์, พระมหากัจจายนะ, การตีความ, พระอรรถกถา, แนวคิด

Abstract

Nettipakarana is the name of a scripture in Theravada Buddhism, composed by Venerable Mahakaccayana Thera, a great disciple who was recognized as the best in

elaborating and simplifying the meaning. He had a broad vision and was concerned about Buddhism, thinking that in the future, it would be difficult to find someone who could understand the Buddha's words of Pali and be as knowledgeable in the Tipitaka as he is today. Therefore, he wished to leave his work to preserve the Buddha's teachings for the long term by composing a book on the principles of explaining and elaborating the Buddha's words to be evidence so that those interested in Buddhism could understand the teachings they had heard or studied and could understand them clearly and could thoroughly understand the Four Noble Truths. Therefore, he composed a scripture on this subject, giving it the name Netti, and presented it to the Lord Buddha for consideration. The Lord Buddha approved it. He also composed another scripture of this type, the Petakopdesapakorn. For this reason, he was praised as the best in this area.

The word Nettipakorn means a guidebook and a book leading to the attainment of Dhamma. It means that it is a book that deals with the path leading to knowledge and understanding of the Buddha's words and is a book that deals with principles or methods leading to the attainment of the truth, leading to the attainment of Nirvana. This Nettipakorn is a book that explains and expands on the Buddha's words with principles. It organizes topics, classifies, and separates the content into sections, making it easy to understand. Some scholars praise it as a book that is at the level of the Pali or Tripitaka, but it also has characteristics similar to an commentary because it is a book that explains and expands on the Buddha's words like a general commentary. This Nettipakorn is considered the first version of the commentary, which has been around since the time of the Buddha. It is a prototype for the composition of commentaries, commentaries, and commentaries on the Buddha's words later.

Keyword: Nettipakaran, Mahakaccayana, interpretation, commentary, concept

บทนำ

มีคัมภีร์อยู่คัมภีร์หนึ่ง ซึ่งแสดงวิธีการตีความไว้อย่างพิสดาร เป็นต้นแบบแห่งการตีความในชั้นหลัง สามารถนำมาปรับใช้ในการเทศนาได้เป็นอย่างดี คัมภีร์นี้มีชื่อว่า เนตติหรือเนตติปกรณ์ และจะได้นำแนวการตีความตามแบบเนตติปกรณ์ นำมาเป็นหลักในการนำเสนอวิธีการตีความ พุทธศาสนสุภาษิตให้ถูกต้องมากที่สุด เนตติปกรณ์นี้เป็นตำรา ที่อธิบายขยายความพระพุทธรพจน์ อย่างมีหลักเกณฑ์ มีการจัดระบบหัวข้อ จำแนกแยกแยะ เนื้อหาเป็นสัดเป็นส่วน ทำให้เข้าใจได้ง่าย ท่านผู้รู้ส่วนหนึ่งยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ที่อยู่ในระดับพระบาลีหรือพระไตรปิฎก แต่ก็มีลักษณะเหมือนอรรถกถาอีกด้วย เพราะว่าเป็นคัมภีร์ที่อธิบายขยายความพระพุทธรพจน์เหมือนอรรถกถาทั่วไป เนตติปกรณ์นี้จัดเป็นอรรถกถารุ่นแรก ที่

มีมาแต่สมัยพุทธกาล เป็นต้นแบบของการรจนาอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อธิบายความพระพุทธรูปในชั้นหลัง แม้ว่าพระพุทธรูปของอาจารย์ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก เมื่อรจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ดำเนินตามแนวแห่งคัมภีร์เนติปกรณ์นี้เช่นกัน วิชาคือในคัมภีร์เนติปกรณ์ท่านแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 วิชา ได้แก่ (ปรุทม์ บุญศรีตัน, 2550)

1) หาระ ว่าด้วยหลักการ หรือวิธีการอธิบายขยายความศัพท์ หรือพยัญชนะในพระพุทธรูปให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจน เป็นวิธีขจัดความไม่รู้ ความสงสัย ความเข้าใจผิดในพระพุทธรูปได้เป็นอย่างดีที่เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมสำหรับผู้ประสงค์ ที่จะตีความพระพุทธรูป และสำหรับผู้ฟังธรรม เพราะเป็นหลักแห่งการแยกแยะคำ ศัพท์ และข้อความ ทำให้สามารถจับประเด็นได้อย่างถูกต้องถ่องแท้ ทำให้เข้าใจความหมายได้อย่างลึกซึ้ง และชัดเจน หาระนั้นแบ่งย่อยออกไปเป็น 16 หาระ มีเทศนาหาระ เป็นต้น อันเทศนาหะนั้นนั้นถือได้ว่าเป็นหลักในการตีความพระพุทธรูปเพื่อการเทศนา (ปรุทม์ บุญศรีตัน, 2550)

2) นัย ว่าด้วยหลักการ หรือวิธีการที่ให้ผู้รู้กุศลธรรมอันเศร้าหมอง และกุศลธรรมอันหมดจดโดยจำแนกออกเป็นส่วน ได้แก่ หลักการ หรือวิธีการอธิบายขยายความ เพื่อให้เข้าถึงอรรถะ คือเนื้อหาสาระ ความมุ่งหมาย หรือเจตนารมณ์แห่งข้อธรรมนั้น นัยนั้นแบ่งเป็นส่วนย่อยออกไปได้ 5 นัย มีนันทิยาวิภูญนัย (นัยที่มีการเวียนธรรมฝ่ายสังกิเลส ด้วยอำนาจตัดหาอวิชชา และเวียนธรรมฝ่ายโง่ทวนด้วยอำนาจสมณะวิปัสสนา)

3) ศาสนปฏิฐาน ว่าด้วยสังวรณนาพิเศษที่แสดงความเป็นไปแห่งเทศนาของพระพุทธรูปเจ้าโดยประการต่าง ๆ ตามสมควรแก่อธิษฐานของเวไนยสัตว์ เป็นการแสดงถึงวิธีการเทศนาสั่งสอนธรรมของพระพุทธรูปเจ้า โดยคำนึงถึงจิตอุปนิสัยของผู้ฟังเป็นหลัก มีผู้ฟังเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้ผู้ฟังสามารถรู้ เข้าใจ และเข้าถึงธรรมได้มากที่สุด แบ่งเป็นส่วนย่อยออกไปได้ 4 กลุ่มหลัก และแบ่งคละกันระหว่างกลุ่มอีกกลุ่มละ 4 รวมเป็น 16 ประการ เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้ว เนติปกรณ์เป็นคัมภีร์ที่มีลักษณะเด่น 4 ประการ คือ (1) เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงหลัก และวิธีการเรียนรู้ และเข้าถึงสัจธรรมหลัก และวิธีการทำให้บรรลุถึงพระนิพพาน (2) เป็นคัมภีร์ที่แสดงหลัก และวิธีการอธิบายพระพุทธรูป ให้อยู่ในกรอบเดียวกัน (3) เป็นคู่มือการตีความพระพุทธรูปที่เก่าที่สุด ซึ่งรจนาโดยพระอรหันต์ทันทยุคของพระพุทธรูปเจ้า และ (4) เป็นต้นแบบของการตีความพระพุทธรูปในยุคสมัยต่อมา (ปรุทม์ บุญศรีตัน, 2550)

การตีความที่แสดงมาข้างต้นนั้น เป็นการตีความแบบทั่วไปมีหลัก คือมีแบบมีแนวทางบ้าง ไม่มีหลักคือว่าไปตามอัตโนมัตินี้บ้าง แต่เพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนรู้เรื่องการตีความ ได้มีแนวสำหรับเป็นหลักยึดเพื่อประโยชน์แก่การตีความไว้บ้าง โดยเฉพาะเพื่อนำไปตีความพุทธศาสนสุภาษิตในการเทศนา ในการบรรยายธรรม ในการปาฐกถาธรรม หรือโดยที่สุดในการเขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องธรรม เพราะว่าเมื่อมีแนวอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นหลักแล้ว ต่อไปก็สามารถนำไปพลิกแพลงผสมผสานกับแนวอื่น ๆ ที่เรียนรู้เพิ่มเติม อันจะทำให้การตีความความสมบูรณ์ และน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นไป (ปรุทม์ บุญศรีตัน, 2550)

ความหมายของคัมภีร์เนติปกรณ์

อรรถกถาของคัมภีร์เนติปกรณ์นั้น ท่านพระธรรมบาลแห่งพุทธตติวิหาร ท่านได้มีการอธิบาย และขยายความหมายเอาไว้ว่า คำว่า เนติ หมายถึง พระคัมภีร์ที่สามารถนำเหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลาย เพื่อให้ได้เข้าสู่สัจธรรมที่แท้จริง ถือว่าเป็นเครื่องมือในการทำให้ เหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายให้ได้บรรลุพระ นิพพาน อันเป็นบรมสุขอย่างแท้จริง หากว่าจะใช้หลักของการตามคัมภีร์เนติปกรณ์นี้เอง การศึกษา เนื้อหาของพระสูตรต่าง ๆ มักจะมีความรู้สึก และความเข้าใจในพระสูตรต่าง ๆ ได้ถูกต้องแบบที่ไม่มี ผิดเพี้ยน ไปจากเจตนารมณ์ที่ตั้งงามของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คำว่า เนติปกรณ์ หมายถึง พระคัมภีร์ที่ ช่วยแนะแนวทาง กล่าวคือแนวทางที่ได้นำไปสู่ความเข้าใจ ในบทแห่งพุทธพจน์ จึงได้ถือว่าเป็นหนังสือ หรือเป็นตำราที่ช่วยอธิบายบทแห่งพุทธพจน์ ที่ได้ถูกแต่งขึ้นในยุคสมัยพุทธกาล โดยท่านพระมหาภิกขุ จาย นະเถระ ท่านเป็นผู้เลิศในการอธิบาย และขยายความให้ย่อแบบพิสดาร ซึ่งได้รับการสังคายนาพร้อมกับ พระไตรปิฎก ในครั้งที่ทำปฐมสังคายนานั่นเอง พระคัมภีร์นี้ได้มีลีลาประพันธ์ ที่มีความคล้ายคลึงกับพระ คัมภีร์ไวยากรณ์ (วีรชาติ นิมนองค์, 2559)

กล่าวคือได้มีกฎเกณฑ์ ที่ช่วยในการอธิบายธรรมะต่าง ๆ เรียกว่า พระสูตร และได้มีอุทาหรณ์ ที่ได้นำมาแสดง เพื่อเป็นตัวอย่างของเรื่องนั่นเอง พระคัมภีร์นี้จึงได้มีลักษณะ ในการอธิบายอรรถะที่ ละเอียด และมีความลึกซึ้งในพระไตรปิฎกมาก เปรียบประดุจดั่งเข็มทิศที่ได้ชี้แนะทิศทาง ให้แก่คน เดินทางได้สำเร็จ จึงทำให้ชาวพุทธทั้งหลาย ไม่สามารถตีความบทแห่งพุทธพจน์ตามอัตโนมัตินของตนเอง และคัมภีร์เนติปกรณ์นี้เอง ได้แสดงหลักการอธิบายขยายความ บทแห่งพุทธพจน์เอาไว้ 3 ประการ มี ดังนี้ 1) ทหาระ หมายถึง หลักของการอธิบายคำศัพท์พยานุชนะ ที่ช่วยทำให้เข้าใจได้อย่างละเอียด และมี ความชัดเจนที่สุด มีอยู่ 16 ทหาระ 2) นัย หมายถึง หลักของการเข้าถึงอรรถะ มีอยู่ 5 นัย และ 3) สาสน ปัญฐาน หมายถึง หลักของการจำแนกพระสูตรต่าง ๆ ประเภทต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงพระพุทธรูปประสงค์ ที่ดี (พระคันธสาราภิงค์, 2550)

รูปแบบการแสดงเนื้อหาในคัมภีร์เนติปกรณ์

นักวิชาการด้านปรัชญา ได้มีการกล่าวถึงเนื้อหาในพระคัมภีร์เนติปกรณ์เอาไว้ว่า พระคัมภีร์ เนติปกรณ์นั้น ได้มีการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ (พระคันธสาราภิงค์, 2550)

1) สังคหาวระ คือการสรุปผลประมวลของเนื้อหา โดยเป็นการย่อความเอาไว้ ในรูปแบบของ คาถาห้าคาถา แต่ว่าได้มีสาระที่ดีมาก ที่สามารถครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด ของพระคัมภีร์เนติปกรณ์ นั้นเอง ซึ่งในส่วนนี้ มีลักษณะเหมือนบทคัดย่อ ที่ได้สรุปเอาสาระที่สำคัญ ที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ ของ เนื้อหาทั้งหมดเอาไว้

2) วิภาควาระ คือการอธิบายจำแนกเนื้อหา และสาระโดยละเอียดที่สุด ซึ่งอาจจะ ประกอบด้วยรูปแบบการอธิบาย เรียกว่า เทส คือการแสดงทั้งสามส่วนของการแสดง ได้แก่ (พระคันธสา ราภิงค์, 2550)

2.1) อุทเทส หมายถึง การยกหัวข้อขึ้นแสดงเอาไว้ เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของตัวบท

2.2) นิทเทศ หมายถึง การแสดงรายละเอียดที่ว่า หัวข้อที่ได้ยกขึ้นมานั้น และยังไม่ได้อธิบายรายละเอียดทั้งหมด

2.3) ปฏินิทเทศ หมายถึง การแสดงรายละเอียดอย่างพิสดาร โดยกระทำรายละเอียดของนิทเทศ นำมาอธิบายขยายความเพิ่มเติม เพื่อให้ได้รายละเอียด ที่เพิ่มเติมมากขึ้นอีกด้วย เพราะฉะนั้น ปฏินิทเทศของพระคัมภีร์เนติปกรณ์นี้เอง จึงประกอบด้วยตัวเนื้อหาสาระ ที่มีความสำคัญมากที่สุดทั้ง 4 ส่วน กล่าวคือหาวริกังค์ หารสัมปาตะ นยสมุฏฐาน และสาสนปฏฐาน (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2548) อาจจะกล่าวได้ว่า หาวริกังค์และหารสัมปาตะ ได้มีความแตกต่างกัน คือตัวหาวริกังค์ถือว่าการอธิบายพระสูตรต่าง ๆ ที่หลากหลายพระสูตรด้วยตัวหาระเดียวกัน แต่ว่าตัวหาระสัมปาตะนั้น ถือว่าเป็นการกล่าวแสดงพระสูตรเดียวกัน ด้วยหลายตัวหาระ (ปรุทม์ บุญศรีตัน, 2550)

รูปแบบการตีความในคัมภีร์เนติปกรณ์

นักวิชาการได้กล่าวเอาไว้ว่า พระคัมภีร์เนติปกรณ์เล่มนี้ ได้มีเนื้อหาสาระที่สำคัญ โดยได้แบ่งออกเป็นสามส่วนด้วยกัน คือหาระ นัย และสาสนปฏฐาน แต่ว่าในที่นี้นั้น อาจจะกล่าวถึงแต่ในเฉพาะส่วนของหาระทั้งสองข้อ ได้แก่ เทสนาหาระ 6 วิจัยหาระ 12 มีดังนี้ (พนารัตน์ จันทรสิทธิเวช, 2560)

1) หาระ คือเป็นส่วนหนึ่งที่ได้แสดงถึงหลัก ของการอธิบายความหมาย ในคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมถึงเป็นหลักของการฟังธรรมะของผู้ฟัง ซึ่งหลักการนี้เองอาจจะสามารถใช้ได้ทั้งตัวของผู้ฟัง และตัวของผู้พูด หรือตัวผู้ตีความหมาย จึงสามารถนำมาใช้ได้ทั้งสองทาง ทั้งที่เป็นตัวผู้ตีความเอง และถือว่าการตีความหมาย ของตัวผู้ตีความอีกชั้นหนึ่ง ความหมายตามรูปคำศัพท์ที่ว่า หาระ แปลว่า วิธีการ หลักการ การกล่าวอธิบายขยายความอาจพบเห็นคำนี้ ที่ถูกนำไปใช้ในรูปศัพท์อื่นก็มี โดยมีความหมายว่า การกล่าวอธิบายความ เช่น คำว่า ไวหาร พรรณนไวหาร และอัพโพหาริก ตัวหาระถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญมาก และได้จัดว่าเป็นกุญแจดอกที่สำคัญมาก ในการกล่าวอธิบายขยายความหมาย ของธรรมะให้ถูกต้องที่สุด ตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้านั้นเอง หากเราจะนำหลักการดังกล่าวนี้ นำไปใช้ในการศึกษาในการตีความพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หรือคัมภีร์พระไตรปิฎก ถือว่าหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้เราได้เข้าใจและได้รับรู้ หรือได้เข้าถึงตัวคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องดี

เพราะว่าหลักการดังกล่าวนี้เอง ท่านพระมหากัจจายณะเถระนั้น ท่านได้เคยใช้อธิบายขยายความธรรมะ ของพระพุทธเจ้ามาก่อนแล้วนั่นเอง และสิ่งที่สำคัญนั้น พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงรับรองเอาไว้ว่า การอธิบายขยายความธรรมะของพระองค์ ด้วยหลักการและวิธีการเช่นนี้ นับว่าเป็นการถูกต้องตามวัตถุประสงค์ หากว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงอธิบายเช่นเดียวกัน กับที่ท่านพระมหากัจจายณะเถระ ท่านได้อธิบายความหมายนี้เช่นเดียวกัน ซึ่งหลักการหาระดังกล่าวนี้เอง จึงสามารถจำแนกออกเป็น 16 หาระได้แก่ (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2548)

1) เทสนาหาระ คือเป็นหลักการอธิบาย และการขยายความบทพระพุทธรวจนะ โดยการจำแนกประเด็น ในการวิเคราะห์ให้ออกเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ (พนารัตน์ จันทรสิทธิเวช, 2560)

1.1) อัสสาทะ หมายถึง ข้อดี ความพึงพอใจ และความยินดี ถือว่าเป็นด้านที่เป็นคุณประโยชน์ หรือในแง่บวก กล่าวคือธรรมะนั้นต่างก็มีข้อดี ที่ทำให้เกิดความพอใจ หรือความมีประโยชน์อย่างไรบ้าง ได้แก่ สุข โสมนัส อภิภูตรมณั ตัณหา และวิปลาส โดยที่ตัณหา และวิปลาส อัสสาทะ ในฐานะที่เป็นสาเหตุ ที่ทำให้เกิดความยินดี ส่วนเวทนาอภิภูตรมณัในภูมิสามนั้น จัดว่าเป็นอัสสาทะ ในฐานะที่เป็นผลแห่งอัสสาทะ โดยมีทั้งส่วนที่เป็นเหตุ และส่วนที่เป็นผล

1.2) อาทีนวะ หมายถึง ข้อเสียหายด้านลบ ถือว่าเป็นโทษของธรรมนั้น ที่จะต้องควรระวัง ควรหลีกเลี่ยง และควรละเว้น ได้แก่ ทุกขเวทนาอภิภูตรมณัต่าง ๆ ในการปรุงแต่งในภูมิสาม เรียกว่า เถภูมิ กะสังขาร ถือว่าได้จัดเป็นอาทีนวะอีกด้วย ในฐานะที่เป็นธรรมชาติที่ได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจ ของความเป็นสิ่งที่ไม่ได้เที่ยงแท้ถาวร และทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ปราศจากตัวตนที่จริงแท้

1.3) นิสสรณะ หมายถึง หนทางออก แนวทางออก หรือสิ่งที่เป็นโทษ ได้แก่ อริยมรรค และพระนิพพาน ที่ได้ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุด ซึ่งนิสสรณะดังกล่าวนี้เอง จึงได้มีนัยความหมายทางภาษาที่เป็นทั้งเหตุ และเป็นทั้งผลของการปฏิบัติ ซึ่งนิสสรณะในความหมายที่เป็นเหตุ นั้น ได้แก่ อริยมรรค โพธิปักขิยธรรม และสติปัฏฐาน เพราะวาทธรรมเหล่านี้ จัดว่าเป็นเหตุที่ทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์ใจ และนิสสรณะในความหมายที่เป็นผลนั้น ได้แก่ พระนิพพาน

1.4) ผล หมายถึง อานิสงส์ที่เกิดมาจากการดำเนินชีวิต ตามแนวทางแห่งนิสสรณะ หรือทางออกนั้น ได้แก่ ความรู้ที่ได้จากการฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา หรือสุตมยญาณ และตลอดจนกระทั่งถึง ความรู้ธรรมะ ที่อยู่ในระดับสูงส่งขึ้นไปอีก จนกระทั่งถึงขั้นพระสัมมาสัมโพธิญาณ

1.5) อุปาย หมายถึง วิธีการแบบแยบยล เพื่อทำให้เกิดผลที่ดีงาม โดยการใช้อุบายบางอย่างที่ กระตุ้นจิต ทำให้การดำเนินตามแนวทางออกที่เสนอเอาไว้ ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เป็นเบื้องต้นของอริยมรรค หรืออุบายที่อาจจะทำให้เกิดการบรรลุอริยมรรค และการได้บรรลุพระนิพพานในที่สุด อาทิ เช่น ปรัตโหมสะ และโยนิโสมนสิการ ที่ได้จัดว่าเป็นเบื้องต้น แห่งการเกิดขึ้นของสัมมาทิฐิ

1.6) อาณัติ หมายถึง การพูดชักจูง การชักชวน การโน้มน้าว เพื่อทำให้เกิดแรงจูงใจใฝ่รู้ และใฝ่กระทำ ในการประพฤติ และในการปฏิบัติ อีกทั้งยังชักชวน ชี้ชวน และข้อบังคับ ได้แก่ คำสั่ง คำสอน คำแนะนำ คำเชิญชวน เพื่อที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติ อาทิ เช่น อุปปมาเทนสมปาเทถ แปลว่า พวกท่านทั้งหลาย จงยังความไม่ประมาท เพื่อให้ถึงพร้อมเกิด คำว่า จง ถือว่าได้เป็นลักษณะของข้ออาณัตินี้เอง และการประยุกต์ใช้เทศนาหาระ ในการตีความหมายนี้แบบเรียบง่ายว่า การตีความหมายแบบมีคุณและมีโทษ รวมถึงหนทางออก หรือการชี้ข้อดี และข้อเสีย (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2548)

2) วิจัยหาระ คือหลักของการพิจารณา ตัวบท คำถาม คำตอบ คำหน้า และคำหลัง หรือการกล่าวแบบสมควร อัสสาทะ อาทีนวะ นิสสรณะ ผล อุปาย อาณัติ ซึ่งจัดว่าเป็นการตีความหมายแบบวิเคราะห์วิจัย หรือแบบวิจัยหาระ เช่น บทที่ว่า ปุชา ที่ชื่อว่า ศัพท์ หมายถึง เสียง หรือสิ่งที่เป็นอารมณ์ของโสตวิญญาน

2.1) ที่ชื่อว่าปทวิจยะ หมายถึง ปุชา คำศัพท์นั้นที่ชื่อว่าบท หรือสุยาทยันตบท เพราะว่าเป็นคำนาม ประกอบด้วย สิวักตติ หรือปฐมาวิกตติ (พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2548)

2.2) ที่ชื่อว่าปุจฉาวิจยะ หรือวิสัชชาวิจยะ เพราะว่าไม่มีอรรถแห่งคำถามแต่อย่างใด แต่ว่าก็สามารถตั้งเป็นคำถามได้เหมือนกัน เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้ตรัสเอาไว้ว่า ปุชา จ ปุชะนิยานิ คือเพื่อประโยชน์อะไร โดยการถามมีอยู่ถึง 5 ประเภท ได้แก่ อทิฏฐุโชตนาปุจฉา แปลว่า การถามเพื่อต้องการอยากรู้ ในสิ่งที่ตนเองยังไม่เคยรู้มาก่อน ทิฏฐุสังสันทนาปุจฉา แปลว่า การถามเพื่อเทียบเคียง ในสิ่งที่ตนเองได้รู้มาก่อนแล้ว วิมติเฉทนาปุจฉา แปลว่า การถามเพื่อต้องการจัดความสงสัยในจิตใจ อนุมติปุจฉา แปลว่า การถามเพื่อต้องการอนุมติในทันที และกเถตุกถามยาปุจฉา แปลว่า การถามเพื่อที่ต้องการตอบเอง

2.3) ที่ชื่อว่าวิสัชชาวิจยะ คือเพื่อที่จะทำให้เหล่าเวไนยสัตว์นั้นได้ทำการบูชาในบุคคลที่ควร จะพึงบูชา แล้วจึงจะได้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เสียนั่นเอง โดยการวิสัชชานั้นมีอยู่ถึง ๔ อย่าง ได้แก่ เภกกังสพยากรณ์ แปลว่า การตอบแบบทันที วิภักขพยากรณ์ แปลว่า การตอบแบบแยกประเภท ปฏิจ ฉายพยากรณ์ แปลว่า การย้อนถามแล้วตอบเอง และฐปนาพยากรณ์ แปลว่า การไม่ตอบเพราะว่าไม่เกิด ประโยชน์อะไร

2.4) ที่ชื่อว่าปุพพาปรวิจยะ คือการพิจารณาคำหน้า และคำหลัง หรือการถามว่าการบูชา บุคคลที่ควรจะบูชานั้น มุ่งหวังเพื่อประโยชน์อะไรบ้าง จึงตอบไปว่าก็เพื่อประโยชน์ ในการแนะนำเหล่า เวไนยสัตว์ทั้งหลาย เพื่อที่จะทำให้บูชาบุคคลที่ควรจะบูชา แล้วจึงหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ (พระ มหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, 2548)

2.5) ที่ชื่อว่าอนุคติวิจยะ คือการพิจารณาถึงการกล่าวที่สมควรที่สุด ได้แก่ การสงเคราะห์ หรือ รวบรวมอรรถทั้งสามอย่าง ได้แก่ การสงเคราะห์อรรถที่กล่าวไปแล้ว การสงเคราะห์อรรถที่ยังไม่ได้ กล่าว และการสงเคราะห์อรรถทั้งสองประการนั้นให้เข้าด้วยกัน

2.6) ที่ชื่อว่าอัสสาทวิจยะ คือการพิจารณาแบบอัสสาทะ ได้แก่ อัสสาทะทั้งห้าประการ ได้แก่ สุข โสมนัส อิฏฐารมณ์ ตัณหา และวิปลาส

2.7) ที่ชื่อว่าอาทีนวะวิจยะ คือการพิจารณาถึงโทษต่าง ๆ ได้แก่ การพิจารณาทุกข์ การพิจารณาโทมนัส การพิจารณาทุกข์เวทนา การพิจารณาวิปริณามทุกข์ การพิจารณาสังขารทุกข์ และการพิจารณาเตฏุมภิกะ สังขารทุกข์

2.8) ที่ชื่อว่านิสสรณวิจยะ คือการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ และการพิจารณาเพื่อสลัดออกจากวิภวัญจะ สงสาร ได้แก่ อริยมรรค และพระนิพพาน

2.9) ที่ชื่อว่าผลวิจยะ คือการพิจารณาผล แห่งบทพระธรรมเทศนา โดยมีผลสองอย่าง ได้แก่ มุขยผล แปลว่า ผลโดยตรง หมายถึง การรู้อรรถรู้ธรรมะในภพชาตินี้ และปรัมปรผล แปลว่า ผลสืบไป หมายถึง การได้เกิดอยู่ในภพที่ดีงามที่สุด

2.10) ที่ชื่อว่าอุบายวิจยะ คือการพิจารณาโดยอุบาย และอุบายได้สามารถแบ่งออกเป็นสอง อย่าง ได้แก่ อุบายอันเป็นข้อปฏิบัติ ในเบื้องต้นแห่งพระอริยมรรค และอุบายอันเป็นเหตุให้เกิดอยู่ในภพ ภูมิที่ดีงามที่สุดที่เป็นเบื้องต้น

2.11) ที่ชื่อว่าอาณัติวิจยะ คือการพิจารณาถึงคำที่แนะนำ โดยอาณัติมีหลายอย่าง เช่น การชักชวนของหมู่มนุษย์ เทพ พระอินทร์ พระพรหม ในการแนะนำของพวกคฤหัสถ์ และเหล่าบรรพชิตทั้งหลาย การกระตุ้นเตือนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสาวกทั้งหลาย เช่น ท่านจงให้ทาน ท่านจงรักษาศีล และท่านจงเจริญสมาธิภาวนา อาจจะกล่าวได้ว่า การประยุกต์โดยการใช้วิจยะหาระ ซึ่งมักจะมีการเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความในแง่ทางด้านวิจยะ และในชีวิตประจำวันเราจึงควรตั้งคำถามให้กับตัวเองว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร และทำไม (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, 2548)

3) ยุติหาระ คือหลักแห่งการพิจารณาถึงความสมควร หรือความไม่สมควรแห่งคำศัพท์ธรรมะซึ่งจัดว่าเป็นการตีความหมาย หลักฐานในข้อเท็จจริง ยุติหาระจึงสามารถที่จะแบ่งออกเป็นสองอย่างได้แก่

3.1) สัททหาระ แปลว่า หลักการตีความ โดยการอาศัยหลักการดังกล่าว หากเมื่อจะกล่าวโดยหลักการแล้ว คำว่า พุทธธรรม จึงสามารถที่จะจำแนกออกเป็นสองอย่าง ได้แก่ พุทธธรรมในฐานะที่เป็นตัวสังขธรรม ถือว่าได้เป็นหลักธรรมที่แน่นอน และตายตัวที่ใช้ได้ในตลอดกาล เช่น หลักไตรลักษณ์ หลักปฏิจจสมุปบาท หลักสติปัฏฐานสี่ ซึ่งถือได้ว่าได้เป็นธรรมะอย่างเดียวกัน และพุทธธรรมในฐานะที่เป็นตัวจริยธรรม กล่าวคือหลักธรรมะที่ได้สามารถปรับเปลี่ยนได้เองนั้น จึงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้ได้อย่างเหมาะสมที่สุด กับกาลเทศะ และกับบุคคลต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ จึงถือได้ว่าได้เป็นเรื่องที่จะต้องวิจยะให้ดีที่สุด และจะต้องประเมินค่าได้ สัททหาระที่อยู่ในพระคัมภีร์เนติหารัตถะที่ปนิหมายถึง หลักการพิจารณาความสมควร และความไม่สมควรของคำศัพท์ (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, 2548)

3.2) อัถตหาระ แปลว่า การตีความหมาย โดยการอ้างอิงอาศัยจากหลักสังขะธรรม ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท และมหาปเทศสี่ หลักธรรมใดที่ถูกตีความหมาย ที่เข้ากันได้กับหลักธรรมทั้งสองข้อนี้ จึงจะถือได้ว่าถูกต้องที่สุด และหลักการประยุกต์ใช้ด้วยยุติหาระนี้ ในการตีความเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักการตีความหมายในเชิงหลักการ ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจยะ (พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, 2548)

4) ปทัญฐานหาระ แปลว่า การพิจารณาเหตุผลที่ใกล้เคียงของธรรมะที่ทรงแสดง และธรรมะทั้งปวง ซึ่งธรรมะบางข้อนั้น อาจจะเป็นบาทบาทของธรรมะข้ออื่น ได้อีกด้วย เช่น ศีลเป็นบาทฐานของสมาธิ สติและสัมปชัญญะ ถือว่าเป็นบาทฐานซึ่งกันและกันนั่นเอง จัดว่าเป็นการตีความหมายแบบเป็นบาทฐานของหัวข้อธรรมอื่น เช่น ปทัญฐานหาระ มักจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความหมาย ในแง่ที่เป็นบาทฐานของหัวข้อธรรมในข้ออื่น

5) ลักษณะหาระ แปลว่า หลักการพิจารณาหลักธรรมะ ที่เหมือนกันนั่นเอง โดยหลักธรรมะในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ได้มีสภาพเหมือนกันโดยลักษณะกิจ เหตุ และผล จึงจัดเป็นการตีความหมายแบบสภาพที่เหมือนกัน ลักษณะหาระ จึงได้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความหมายในแง่สภาพที่เหมือนกันนั่นเอง

6) จตุพพยุหหาระ แปลว่า หลักการประเมินคุณค่า หรืออาจจะเรียกอีกนัยหนึ่งที่ว่า หลักการตีความหมาย หรือหลักการวินิจฉัยที่หาความหมายแบบชัดเจน หลักการพิจารณาถึงคุณค่า โดยมีหลักเกณฑ์ที่เรียกว่า กระบวนการที่เป็นวิธีประเมินผล หรือหลักการตีความหมาย มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ (พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, 2550)

6.1) นิรุติ แปลว่า หลักการตีความภาษา โดยการพิจารณาถึงหลักไวยากรณ์ ตลอดจนถึงหลักโวหาร และหลักสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งได้รวมเรียกว่า คำและลีลาในการประพันธ์

6.2) อธิปายะ แปลว่า หลักการตีความแบบสารัตถะ หรือหัวใจของเรื่องนั่นเอง โดยคำว่า อธิปายพยุหะ แปลว่า การจำแนกความประสงค์ หมายถึง การพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของตัวเรื่อง ได้แก่ พุทธธรรม หรือพุทธปัญญา (พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, 2550)

6.3) นิทาน แปลว่า การตีความตามเนื้อเรื่อง โดยการพิจารณาที่จัดว่าเป็นนิทานวัตถุ กล่าวคือ เป็นเรื่องยาวมากจนสมบูรณ์แบบที่สุด หรืออาจจะเป็นนิทานวนะ คือเรื่องย่อยที่เสริมเรื่องยาวในอีกเรื่องหนึ่ง เช่น อิทธิบาทสี่ที่ได้กล่าวเอาไว้ ในหลายอย่างที่จะต้องตีความหมายเพื่อที่จะให้มองออกว่าเรื่องแบบไหนจัดเป็นนิทานวัตถุ และเรื่องแบบไหนจัดเป็นนิทานวนะ (พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, 2550)

6.4) อนุสนธิ แปลว่า หลักการตีความที่ได้มีวิธีการนำเสนอใหม่ โดยคำว่า อนุสนธิพยุหะ แปลว่า หลักการจำแนกความสัมพันธ์ หมายถึง หลักการพิจารณาในการตีความหมายที่ว่า เป็นแบบร้อยกรอง หรือเป็นแบบร้อยแก้ว หรือแบบการผสมผสาน เรียกว่า ปัชชะ คัชชะ และวิมังสะ โดยการพิจารณาถึงตัวละคร เวลา สถานที่ต่าง ๆ รวมถึงในฉากของเรื่องอีกด้วย และความสัมพันธ์ได้มีอยู่ถึงสี่อย่าง ได้แก่ ความสัมพันธ์เนื้อความ เรียกว่า อัตตสนธิ ความสัมพันธ์ศัพท์ เรียกว่า พยัญชนะสนธิ ความสัมพันธ์เทศนา เรียกว่า เทศนาสนธิ และความสัมพันธ์นิเทศ เรียกว่า นิเทศสนธิ กล่าวคือหลักการประยุกต์การใช้จตุพพยุหหาระ คือหลักการตีความหมายแบบนี้ มักจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักการตีความหมาย ในแบบเชิงวิจารณ์วรรณกรรม ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นหลักการ ในการวิจารณ์งานวรรณกรรมในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และงานวรรณคดีแบบทั่วไป (พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, 2550)

7) อาวัฏฏนหาระ แปลว่า หลักของการหมุนพระธรรมเทศนา หรือหลักการแบบยักเยื้องธรรมะ ซึ่งจัดว่าเป็นการตีความหมาย ในแบบที่เป็นปัจจัยต่อกัน เรียกว่า อาวัฏฏนหาระ ที่ชื่อว่าอาวัฏฏะ ได้แก่ ตัวบทหาระที่ได้มีลักษณะ ของการหาปทัฏฐานของธรรมะที่ได้ยกซึ่งสู่บทเทศนา แล้วถือว่าเป็นหลักธรรม และหลักอภิสลธรรม ซึ่งถือว่าได้เป็นอีกฝ่ายเดียวกันนั่นเอง และฝ่ายตรงกันข้ามไปตามบทปทัฏฐานนั่นเอง เช่น บทปทัฏฐานแห่งการบูชา คือโยนิโสมนสิการ การได้คบบัณฑิต เรียกว่า สัมปยุตตนิสสยะ และการได้ฟังธรรม เรียกว่า สัทธมมัสสวณะ ส่วนบทปทัฏฐานของการไม่บูชา กล่าวคือโยนิโสมนสิการ การคบคนพาล และการไม่ฟังธรรม หลักการประยุกต์ที่ใช้อาวัฏฏนหาระ มักจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นหลักแห่งการตีความหมาย ในแง่ที่เป็นปัจจัยต่อกันและกัน หรือแบบที่ได้เกี่ยวพันกันและกัน หรือหลักการตีความหมายแบบมองในแง่ดีเอาไว้ เช่น ปทัฏฐานของการขยันทำงานมักจะมีทรัพย์สิน การไม่ใช้จ่ายทรัพย์อย่างมีความสุข แต่ว่าในทางตรงกันข้ามนั้น คือปทัฏฐานของการไม่ขยันทำงานอาจจะ

ไม่มีทรัพย์สิน ไม่สามารถที่จะจับจ่ายได้แต่จะเป็นทุกข์ และอาจจะเป็นหนี้สิน หลักการตีความในชนิดนี้ มีนัยตรงกันข้ามกับปริวัตตนหาระ

8) วิวัตติหาระ แปลว่า หลักการจำแนกธรรมะให้ออกเป็นปทัฏฐานภูมิ และความเป็นสาธารณสาธณะ ซึ่งจัดว่าเป็นหลักการตีความหมายในแบบวิเคราะห์แจกแจง เรียกว่า วิวัตติหาระ ธรรมวิวัตติ โดยมีวิธีการจำแนกแจกแจง มีดังนี้ จิตตูปบาท ถือว่าจัดเป็นองค์ธรรมของบพที่ว่า ปุชา นั้นหากว่าเมื่อหมายเอาชื่อของจิตตูปบาท และวัตถุที่ได้ตั้งบุคคลที่สามัญจัดว่าเป็นสาธารณะ หากเมื่อว่าได้หมายเอาชื่อ และวัตถุที่ได้ตั้ง คือแบบบุคคลเฉพาะ ๆ จัดว่าเป็นสาธารณะ คำว่า ภูมิวิวัตติ และปทัฏฐานวิวัตตินี้ อาจจะต้อถือเอาตามนัยนี้ ตัวอย่าง ปทัฏฐานวิวัตติ เช่น พระคาถาที่ว่าใครก็ไม่อาจจะนับบุญกุศล ของบุคคลที่ได้บูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า หรือพระอริยะสาวกทั้งหลาย ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นได้เลย ผู้ที่ควรจะบูชาเช่นนั้น ซึ่งได้บรินิพพานไปนานแล้ว และไม่มีภัยแต่ที่ไหนดว่า บุญกุศลนี้มีประภพเท่านั้นเท่านี้ ซึ่งหลักการประยุกต์ใช้วิวัตติหาระ หลักการตีความนี้ ได้มีการเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักการตีความหมายในแบบที่แยกส่วน หรือหลักการตีความหมายในแบบวิเคราะห์และแจกแจง (พระคันธสาราภิวงศ์, 2550)

9) ปริวัตตนหาระ แปลว่า หลักการพลิกพระธรรมเทศนา โดยการแสดงกุศลกรรมแล้วได้พลิกไปในทางอกุศลกรรม ซึ่งจัดว่าเป็นหลักการตีความแบบบวก และแบบลบ เรียกว่า ปริวัตตนหาระ อาทิ เช่น ในข้อความที่แสดงเอาไว้ว่า หลักการบูชานั้นมีอยู่สองอย่าง ได้แก่ อามิสบูชา และธรรมบูชาโดยได้มีหลักโยนิโสมนสิการเป็นมูล หากเมื่อว่าบุคคลใดได้มีหลักโยนิโสมนสิการแล้ว หลักโยนิโสมนสิการนั้น ก็อาจจะยอมหายไปเอง และเมื่อหลักโยนิโสมนสิการหายไปเอง เหล่าบรรดาอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่ได้มีหลักโยนิโสมนสิการเป็นมูลนั้นก็หายไปในเอง หากเมื่อหลักอกุศลธรรมหายไปแล้วหลักกุศลธรรมก็ยอมที่จะเจริญขึ้นมาเอง หลักการประยุกต์ใช้ปริวัตตนหาระนี้ ซึ่งหลักการตีความหมายนี้ อาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งที่ว่า หลักการตีความหมายในแง่บวก และในแง่ลบ ด้วยการพิจารณาสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันและกัน โดยการอย่ามองโลกในแง่ดีมากเกินไปนั่นเอง เช่น ถ้าจะรักใครแล้ว ก็จะต้องเผื่อใจเอาไว้ สำหรับการผิดหวัง และอย่ารักเขามากจนหัวปักหัวปำ (พระคันธสาราภิวงศ์, 2550)

10) เววจนหาระ แปลว่า คำที่เป็นไวพจน์แห่งหลักธรรมะ คือเป็นหลักการตีความหมายแบบอ้างอิงภาษา เรียกว่า เววจนหาระ อาทิ เช่น คำศัพท์เหล่านี้เอง กล่าวคือปุชนา มาน มานน สกกาโร ถือว่าได้เป็นไวพจน์ของกันและกัน ที่สามารถใช้พรรณนาแทนกันได้นั่นเอง และหลักการประยุกต์ใช้แบบเววจนหาระนี้ คือเป็นหลักการตีความหมาย ที่มักจะเรียกอีกอย่างหนึ่งที่ว่า หลักการตีความหมายในแง่ของความเป็นไวพจน์ซึ่งกันและกัน หรือหลักการตีความหมายในแบบคู่สร้างและคู่สม และในชีวิตประจำวันนั้น เราอาจจะต้อพิจารณาว่า อะไรเหมาะสมบ้างกับตัวเราเอง แต่ทว่าจะต้องได้มีความยึดหยุ่นในหลักการอีกด้วย เช่น ถ้าเราได้ดื่มกาแฟแล้ว ทำให้เราได้แสงงทำให้เรานอนไม่หลับเลย แต่ถ้าเราได้ดื่มน้ำส้มแล้วเกิดความสดชื่น แสดงว่าเราจึงควรดื่มน้ำส้ม ที่ไม่มีแต่ผลไม้ย้อย่างอื่น แบบที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน เราก็ควรที่จะดื่มได้เช่นกัน

11) ปัญญัติติหาระ แปลว่า หลักการที่ทำให้ได้ทราบบัญญัติของธรรมะ แบบที่ว่ามีนัยหลายอย่างด้วยกัน ซึ่งจัดว่าเป็นหลักการตีความในแบบการรับรู้ เรียกว่า ปัญญัติติหาระ อาทิ เช่น คำว่า บุชา ซึ่งคำนี้อาจจะเป็นนิเชปปบัญญัติ เพราะว่าเป็นการบัญญัติคำ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงได้ตั้งเอาไว้ เพื่อให้ได้รู้ว่า หลักการบูชาบุคคล ที่ควรจะบูชาถือว่าเป็นมงคล ที่ชื่อว่าตชชาบัญญัติ เพราะว่าทำให้ได้รู้ อากาบูชา ที่ชื่อว่าอุปทาบัญญัติ เพราะว่าได้เกิดขึ้นมาโดยการอาศัยกิริยาของการบูชานั้นเอง ที่ชื่อว่าอุปนิชาบัญญัติ เพราะว่าได้เกิดขึ้นมาโดยสังเคราะห์ เอากิริยาอื่นอีกด้วย อาทิ เช่น การไหว้ การนบถ การสักการะ การบูชา ที่ชื่อว่าสมุหบัญญัติ เพราะว่าทำให้ได้รู้หมู่ธรรม กล่าวคือทาน ศีล ภาวนา อามิสบูชา และธรรมบูชา ที่ชื่อว่าสันตติบัญญัติ เพราะว่าทำให้ได้รู้ลำดับแห่งธัมมานุวัตรปฏิบัติ และอันดับอันที่มีปฐมขณะ ที่ชื่อว่าอตถบัญญัติ เพราะว่าทำให้ได้รู้ธรรมดา องค์ธรรมของการบูชา ก็คือจิตตตูปาท ที่ชื่อว่าสังเกตบัญญัติ เพราะว่าทำให้ได้รู้ไว้ เพื่อที่จะได้สังเกตจดจำเอาไว้ว่า อามิสบูชา และธรรมบูชา หลักการประยุกต์บัญญัติติหาระนี้ หลักการตีความนี้เอง จึงได้มีการเรียกอีกอย่างหนึ่งที่ว่า เป็นหลักแห่งการตีความหมาย ในแง่ของการรับรู้ได้ในชีวิตประจำวัน โดยมีบางอย่างที่จะต้องปฏิบัติตาม โดยแบบที่ไม่มีเงื่อนไขใดเลย ถือว่าได้เป็นสิ่งที่คนดีส่วนใหญ่ ที่เขาได้กำหนดเอาไว้ เพื่อที่จะทำให้เราได้ปฏิบัติตาม ด้วยความปรารถนาดีนั่นเอง (พระคันธสาราภิวงศ์, 2550)

12) โอตารณหาระ แปลว่า หลักการสังวรณนาแบบพิเศษ ที่ได้หยั่งลงลึกในปฏิจจสมุปบาท อินทรีย์ ชันธ ธาตุ และอายตนะ ในหลักการตีความแบบสัมพันธ์นี้ เรียกว่า โอตารณหาระ อาทิ เช่น วิญญูติที่ถือว่าได้เป็นอาการของการบูชา และหลักปฏิจจสมุปบาทธรรม ซึ่งจัดว่าได้เป็นองค์ธรรมของบทที่ว่าบูชาที่ดี บุคคลที่ควรจะบูชา ซึ่งถือเป็นองค์ธรรมของบทว่า ปุชชนียานก็ดี จึงจะสามารถที่จะจัดเข้าเอาไว้ในขันธห้าได้ถูกต้องตามสมควร ด้วยหลักการจัดธรรมะทั้งหลาย เพื่อที่จะให้เข้าในขันธ เรียกว่า ขันธอตรณะ ถ้าหากว่าถูกจัดเข้าเอาไว้ในอายตนะ เรียกว่า อายตโนตรณะ ถ้าหากว่าถูกจัดเข้าไว้ในธาตุ เรียกว่า ธาโตตรณะ ถ้าหากว่าถูกจัดเข้าไว้ในอินทรีย์ เรียกว่า อินทรีย์อตรณะ และขันธห้านี้ก็ได้มีอวิชาที่ถือว่าเป็นมูลเหตุ หากเมื่อว่าอวิชาได้ถือว่าเป็นมูลเหตุแล้ว สังขาร วิญญาณ นามและรูป ก็ย่อมมีตามไปด้วย หากเมื่อตัวอวิชานั้นดับไปหมดแล้ว ซึ่งไม่หลงเหลืออยู่ด้วยอำนาจ ของอรหัตตมรรคแล้ว สังขาร วิญญาณ และนามรูป ก็ย่อมดับตามไปด้วย และหลักการจัดธรรมะทั้งหลายเข้าไว้ในหลักปฏิจจสมุปบาท เรียกว่า ปฏิจจสมุปปาโทตรณะ หลักการประยุกต์ที่ใช้โอตรณหาระนี้ และหลักการตีความหมายอย่างนี้ ซึ่งมักจะถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักการตีความหมายในแง่ของความสัมพันธ์นั่นเอง (พระคันธสาราภิวงศ์, 2550)

13) โสธนหาระ แปลว่า หลักการพิจารณาความแบบหมดจด และแบบไม่หมดจดแห่งอรรถะ หรือหลักการชำระตัวแม่บท ตัวอรรถะของบท ปุจฉา วิสัชนา และอาร์มมะ ซึ่งจัดว่าเป็นการตีความหมายในแนวคิด เรียกว่า โสธนหาระ อาทิ เช่น ในบทประโยคที่กล่าวว่า ปุชา จ ปุชชนียาน และบทชื่อว่าบูชา ที่ชื่อว่าปทสุทธิ ส่วนบทที่ว่า ปุชชนียาน ที่ชื่อว่าปทสุทธิอีกด้วย และบทอาร์มมะอีกด้วย เพราะว่าถือเป็นตัวบท ที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์มากที่สุดนั่นเอง หลักการประยุกต์ที่ได้ใช้โสธนหาระนั้น ซึ่งหลักของการตีความหมายในข้อนี้เอง มักจะมีการเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า หลักการตีความหมายใน

แห่งของแนวความคิด ซึ่งในชีวิตประจำวันนั้น ถ้าหากว่าเราได้สามารถประพจน์ และได้ยึดถือในการปฏิบัติ ตามกฎหมาย และตามระบบระเบียบต่าง ๆ ได้แล้วเราจึงจะชื่อว่าได้เป็นคนที่มีวิริยอุตสาหะที่สุดนั่นเอง (พระคัมภีร์สาราณิก, 2550)

14) อธิฐานหาระ แปลว่า ตัวหาระที่มีลักษณะ ของการตั้งเอาไว้โดยแบบสามัญ และได้ยกขึ้น มาโดยพิเศษแห่งธรรมทั้งหลาย และไม่จำเป็นที่จะต้องจำแนก หรือแจกแจงใดเลย หรืออาจจะกล่าวอีก นัยหนึ่งที่ว่า อันธรรมเหล่าใด ที่ได้แสดงเอาไว้โดยสามัญ และได้แสดงโดยกรณีพิเศษ ที่ท่านได้แสดงเอาไว้ โดยแบบที่ไม่ต้องคำนึงถึง การจำแนกและการแจกแจงแล้ว ซึ่งจัดว่าเป็นการตีความหมายในแบบ จุดมุ่งหมาย เรียกว่า อธิฐานหาระ กล่าวคือว่าอธิฐานหาระนี้เอง ที่สามารถแบ่งเนื้อหาสาระ เพื่อให้ ออกเป็นสองลักษณะ ได้แก่ เอกัตตตา และเวมัตตตา ซึ่งคำว่า เอกัตตตา หมายถึง หลักวิธีการวางถ้อยคำ เอาไว้โดยไม่ต้องจำแนกและแยกแยะใดเลย อาทิ เช่น คำว่า ทุกข์ เรียกว่า เป็นเอกัตตตา เพราะว่า เป็นเพียงคำที่ได้แสดงเอาไว้ในหัวข้อสามัญ แต่คำว่าทุกข์นี้เองได้มีรายละเอียดมาก เรียกว่า เวมัตตตา ดังเช่น ข้อความที่ได้กล่าวเอาไว้ว่า ความทุกข์มีอะไรบ้าง ชาติเป็นอย่างนี้ ชราเป็นอย่างนี้ มรณะเป็นอย่างนี้ และ สภาวะเหล่านี้เอง ที่จัดว่าเป็นความทุกข์ทั้งปวง และข้อความเหล่านี้เอง ที่ถือว่าได้เป็นรายละเอียดของคำ ว่าทุกข์ ซึ่งหลักการอธิบายความหมาย ในลักษณะนี้เอง ที่มีความหมายที่คล้ายกันกับ การให้คำจำกัด ความหมาย ด้วยการแยกแยะประเภทย่อยของถ้อยคำนั้น หรือแนวความคิดที่มักจะต้องการอธิบาย เพิ่มเติม เพื่อแสดงถึงลักษณะหรือความหมายของธรรมะนั้นเพื่อให้กว้างขวางขึ้นไปอีก และหลักการ ประยุกต์ใช้อธิฐานหาระนี้เอง ถือว่าเป็นหลักการของการตีความหมายที่ดีมาก โดยมักจะมีการเรียกอีก อย่างหนึ่งว่า หลักการตีความแบบที่มีจุดมุ่งหมายหลัก และมีจุดมุ่งหมายรอง หรือมีความหมายหลัก และ มีความหมายรอง ซึ่งหากจะกล่าวว่าในชีวิตประจำวันนั้น เราอาจจะคงต้องยอมรับว่า เรานั้นได้มีจุดหมาย ชีวิตหลายอย่างด้วยกัน แต่ก็ได้มีจุดหมายหลักเพียงอย่างเดียว อาทิ เช่น การมีจุดหมายของการเรียนรู้ เพื่อรู้เป็นสำคัญที่จัดว่าเป็นเอกัตตตา แต่ว่าคำว่าเรียนนั้นเอง ได้มีรายละเอียดปลีกย่อยในหลากหลาย อย่าง อาทิ เช่น การเรียนภาษาเสริม หรือการเรียนอาชีพเสริม การเรียนขับรถยนต์ การเรียนการตลาด การเรียนนาฏศิลป์ ซึ่งถือว่าสิ่งเหล่านี้ จัดว่าได้เป็นรายละเอียดของการเรียน จัดว่าเป็นเวมัตตตานั่นเอง (พระคัมภีร์สาราณิก, 2550)

15) ปริกขารหาระ แปลว่า หลักปัจจัยธรรมทั้งหลาย ที่จัดว่าเป็นเหตุและเป็นผลแก่กันซึ่ง จัดเป็นหลักการตีความหมายในแบบเหตุปัจจัย เรียกว่า ปริกขารหาระ อาทิ เช่น ในการจุดประทีป ไฟ และเปลวไฟจัดว่าเป็นสภาะ ในช่วงเวลาจักขุวิญญาณที่เกิดขึ้นมานั้น คำว่า จักขุวัตถุ และมนสิการ จัดว่าเป็นแบบอสังขตตะ ในการปฏิสนธิถือว่ากรรมนั้นเป็นชนกะกรม ซึ่งในการงอกเงยแห่งต้นไม้นั้น พืช จัดว่าเป็นอสังขารณะ ในสภาพเหล่านี้เอง ที่ชื่อว่ามูลเหตุ มีน้ำมัน เป็นต้น ถือว่าได้เป็นแบบวิสภาพะ ซึ่ง ในการจุดประทีปนั้น มีรูปารมณ เป็นต้น ถือว่าได้เป็นพาหิยะ ซึ่งในเวลาจักขุวิญญาณที่เกิดขึ้นมาแล้ว มี อวิชชา เป็นต้น ถือว่าได้เป็นอุปถัมภกะ ในเวลาของการปฏิสนธิ มีดิน เป็นต้น ได้ถือว่าเป็นอสังขารณะ ใน การงอกเงยแห่งต้นไม้นั้นโดยสภาพเหล่านี้เอง ที่ชื่อว่าปัจจัย หรือว่าเหตุที่ได้มาช่วยในการสนับสนุน ใน หลักการประยุกต์ใช้แบบปริกขารหาระ หลักการตีความหมายนี้อาจจะมีการเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า

หลักการตีความในแบบเหตุปัจจัย ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือเมล็ดพืชถือว่าเป็นเหตุโดยตรง ที่ได้ทำให้ต้นไม้งอกขึ้นมาได้นั่นเอง แต่ว่าลักษณะของดินน้ำ แสงแดด และก๊าซออกซิเจนนั้น ได้ถือว่าเป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมให้ต้นไม้งอก มีความเจริญงอกงามต่อไป

16) สมารโปนหาระ แปลว่า หลักการยกยอกรรมะ เพื่อให้เป็นปทัฏฐานเป็นมูลเหตุ หรือเพื่อเป็นคำไวพจน์ โดยจัดว่าเป็นการตีความหมาย ในแบบกระบวนการปฏิบัติ เรียกว่า สมารโปนหาระ ที่ชื่อว่าสมารโปนะ ได้แก่ ตัวหาระที่มีลักษณะในแบบ หลักการยกยอกรรมะขึ้นมาแสดงด้วยหลักทั้งสี่อย่าง ได้แก่ ปทัฏฐาน เวจนะ ภาวนา และปาหณะ อาทิ เช่น หลักการยกขึ้นมา ซึ่งบทยปทัฏฐานของจิตตูปาท ที่ถือว่าได้เป็นองค์ธรรมของบทยปฐา ที่ว่าได้มีบทยปทัฏฐานสืบต่อกันไป กล่าวคือโยนิโสมนสิการ สัทธัมมัสวานะ และสัพปุริสุปนิสยะ ที่ชื่อว่าปทัฏฐานสมารโปนะ หลักการยกขึ้นมาซึ่งคำที่เป็นไวพจน์ของบทยปฐา คือมานิ หรือการนับถือ และสักโร ที่ชื่อว่าเวเจจนสมารโปนะ ก็จึงควรยกขึ้นมาซึ่งธรรมในฝ่ายกุศลทั้งหลายนั่นเอง ซึ่งได้เกิดขึ้นมาเพราะว่าการบูชาตัวเอง ที่ชื่อว่าปาหณสมารโปนะ หลักการประยุกต์ที่ได้ใช้สมารโปนหาระ ซึ่งหลักการตีความหมายอย่างนี้เอง ได้มีการเรียกอย่างหนึ่งที่ว่า หลักการตีความหมายในแบบกระบวนการปฏิบัติ ซึ่งในชีวิตประจำวันของเราทั้งหลาย การทำงานทุกอย่าง มักจะต้องมีขั้นมีตอนเสมอ การปฏิบัติถึงจะสามารถประสบความสำเร็จ ได้อย่างสมบูรณ์แบบที่สุดในชีวิตนั่นเอง (พระคันธสาราภิกขุ, 2550)

บทสรุป

คัมภีร์เนตติปกรณ์ เป็นคัมภีร์แนะนำแนวทางนำไปสู่ความเข้าใจในตัวบทพุทธพจน์ ถือว่าเป็นตำราอธิบายพุทธพจน์ ถูกแต่งขึ้นในสมัยพุทธกาล โดยท่านพระมหากัจจายนะเถระ ผู้เป็นเลิศในการอธิบายความย่อให้พิสดาร คัมภีร์นี้ได้รับการสังคายนาพร้อมกับพระไตรปิฎก ในปฐมสังคายนา ลีลาประพันธ์คล้ายกับคัมภีร์ไวยากรณ์ มีกฎเกณฑ์ในการอธิบายธรรม เรียกว่า สูตร มีอุทาหรณ์นำมาแสดงเป็นตัวอย่างของเรื่องอีกด้วยมีลักษณะการอธิบายอรรถที่ละเอียดลึกซึ้ง เปรียบดูเข้มทึบที่ชี้แนะทิศทางแก่คนเดินทาง ทำให้ชาวพุทธไม่ตีความพุทธพจน์ตามอัตโนมัตินิยมของตน คัมภีร์เนตติปกรณ์แสดงหลักการอธิบายขยายความพุทธพจน์ 3 ประการ ได้แก่ หาระ คือหลักการอธิบายศัพท์พญฺญชนะ คือเพื่อให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจนที่สุด ได้แก่

1) เทสนาหาระ 2) วิจัยหาระ 3) ยุตติหาระ 4) ปทัฏฐานหาระ 5) ลักขณหาระ 6) จตุพยุหาหาระ 7) อาวัฏฏหาระ 8) วิภัตติหาระ 9) ปริวัตตนหาระ 10) เวเจจนหาระ 11) ปญญัตติหาระ 12) โอตธนหาระ 13) โสธนหาระ 14) อธิฐานหาระ 15) ปริกขารหาระ 16) สมารโปนหาระ นับคือหลักการในการเข้าถึงอรรถะ ได้แก่ 1) นันทิยาวัฏฏนัย 2) ติปุกขลนัย 3) สีหวิกิพิตนัย 4) ทิสาลอจนนัย 5) อังกุสนัย สาสนปฏฐาน คือหลักการจำแนกพระสูตรประเภทต่างๆ เพื่อให้ทราบพุทธประสงค์ของพุทธองค์ ได้แก่ 1) โลเกยธรรม 2) โลกุตตรธรรม 3) โลเกียะ และโลกุตตระ 4) สัตตาธิฐาน 5) ธัมมาธิฐาน 6) สัตตาธิฐาน และธัมมาธิฐาน 7) ญาณ 8) ญะยะ 9) ญาณ และญะยะ 10) ทัสสนะ 11) ภาวนา 12) ทัสสนะ และ

ภาวนา 13) สกวนะ 14) ปรรวณะ 15) สกวนะ และปรรวณะ 16) วิสัชชะนียะ คือนำมาตีความพุทธวจนะ เพื่อให้ทราบถึงพระพุทธรูปประสงค์ที่แท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ บุญเจือ. (2551). การตีความคัมภีร์ในปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพฯ: สอนสุนันทา.
- ปรุทม์ บุญศรีตัน. (2550). รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปรีชา บุญศรีตัน. (2567). รูปแบบศาสตร์แห่งการตีความเชิงปรัชญาในคัมภีร์อัมมปัทฏฐกถา. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระคันธสาราภิวงศ์. (2550). คัมภีร์เนตติปกรณ์. กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์.
- พนารัตน์ จันทรสิทธิเวช. (2560). วิเคราะห์การตีความหลักพุทธธรรมของเชอเกียมตฺรุงปะ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร. (2548). ศาสตร์แห่งการตีความแนวพุทธ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วีรชาติ นิมนงค์. (2559). เฮอร์เมนุติกส์ : ศาสตร์แห่งความเข้าใจของพระพุทธรูปปรัชญาเถรวาท และมหายานเชิงเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.